

Шумило Микола Єгорович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-0268-7961>
shymilokny@outlook.com

Сергєєва Діана Борисівна – докторка юридичних наук, професорка, заслужена юристка України, головна наукова співробітниця науково-організаційного центру Національної академії Служби безпеки України
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1005-7046>
sergeevaknu@outlook.com

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.1-2/298-309>

Гарантії прав людини у сфері негласних розслідувань злочинів проти основ національної безпеки: рецензія на монографію М.М. Погорецького¹

Монографія М.М. Погорецького *«Гарантії прав людини при запобіганні вчиненню та під час негласних розслідувань злочинів проти основ національної безпеки України: теорія і практика»* є одним із найґрунтовніших наукових досліджень у сучасній українській кримінально-правовій та процесуальній науці. Вона присвячена дослідженню комплексної проблеми, яка в умовах сьогодення набула виняткової ваги – забезпеченню прав людини у сфері національної безпеки, особливо в контексті запобігання та розслідування злочинів проти держави в умовах воєнного стану.

Актуальність теми дослідження зумовлена сучасною суспільно-політичною ситуацією, що склалася в Україні після початку збройної агресії РФ. Питання правового забезпечення діяльності державних інституцій у сфері безпеки набуває нового змісту – необхідно не лише протидіяти загрозам, але й робити це виключно у межах законності, з неухильним дотриманням прав і свобод людини. Саме тому дослідження, яке поєднує кримінально-процесуальну, оперативно-розшукову, контррозвідвальну та правозахисну площини, має надзвичайно високу практичну цінність.

¹ Погорецький М.М. Гарантії прав людини при запобіганні вчиненню та під час негласних розслідувань злочинів проти основ національної безпеки України: теорія та практика : монографія : у 2 ч. Київ : НА СБУ, 2025. ДСК.

Ч. 1. – Права людини як фундаментальна цінність та система злочинів проти основ національної безпеки України. 336 с.; Ч. 2. – Реалізація механізмів забезпечення прав людини під час негласних розслідувань злочинів проти основ національної безпеки України. 352 с.

Автор обґрунтовано акцентує на тому, що: *«Забезпечення прав і свобод людини набуває особливої ваги навіть у надзвичайних умовах, адже саме вони становлять фундамент правопорядку і демократичного розвитку держави»*. Ця теза задає ціннісний вектор усього дослідження. Монографія ґрунтується на переконанні, що жодна діяльність державних органів – навіть спрямована на захист суверенітету та територіальної цілісності – не може виходити за межі принципів верховенства права, гуманізму та пропорційності.

Вибір теми монографії є надзвичайно вдалим і своєчасним, оскільки вона об'єднує теоретичний, нормативно-правовий та прикладний аспекти забезпечення прав людини у сфері, яка традиційно вважається найбільш «закритою» – сфері національної безпеки. Проблематика негласних розслідувань, оперативно-розшукової діяльності, контррозвідувальних заходів і пов'язаних із ними гарантій прав людини раніше висвітлювалася в українській правовій науці лише фрагментарно. Погорецький же запропонував системний, інтегрований підхід, що поєднує юридичну теорію, практику правоохоронних органів і міжнародно-правові стандарти.

Значення праці посилюється тим, що вона створена в умовах активної трансформації українського законодавства. Відбувається реформування сектору безпеки, оновлюються підходи до контррозвідувальної діяльності, посилюється роль судового та парламентського контролю. На цьому тлі постає питання: як поєднати потребу держави у безпеці з необхідністю гарантування прав і свобод особи? Саме на це дає розгорнуту відповідь дослідження Миколи Погорецького.

Монографія є результатом багаторічної наукової і практичної роботи автора. Вона базується на широкому колі джерел: міжнародних договорах, рішеннях ЄСПЛ, актах Конституційного Суду України, практиці національних судів, матеріалах правоохоронних органів,

а також на особистому досвіді автора у сфері кримінального права й національної безпеки. Це надає дослідженню цілісності й переконливості.

Варто підкреслити, що дослідження має потужну емпіричну основу, яка істотно посилює його наукову та практичну цінність. Автор спирається на значний масив матеріалів досудового розслідування, узагальнень оперативних підрозділів, відомчих нормативних документів та реальних кейсів, пов'язаних із протидією злочинам проти основ національної безпеки. Значне аналітичне підґрунтя становлять також рішення Верховного Суду, апеляційних судів та Європейського суду з прав людини, що дозволило автору співставити національну правозастосовну практику з міжнародними стандартами. Особливу цінність становить використання фактичних матеріалів щодо застосування негласних заходів, що дало можливість відтворити механізми їх санкціонування, реалізації та подальшої оцінки судами. Такий емпіричний вимір забезпечує глибоку прикладну релевантність монографії та створює реалістичну основу для законодавчих і правозастосовних рекомендацій, сформульованих автором.

Особливої уваги заслуговує методологічне підґрунтя дослідження, яке вирізняється багатовимірністю та науковою виваженістю. Автор не обмежується декларативним переліком методів, а вибудовує на їх основі цілісну логіку аналізу. Діалектичний метод дозволяє простежити динаміку трансформацій у співвідношенні прав людини та інтересів національної безпеки, демонструючи, що сучасна модель протидії загрозам може бути ефективною лише тоді, коли гарантії прав людини зберігають свою нормативну дієвість навіть у кризових умовах. Історико-правовий метод забезпечує реконструкцію еволюції вітчизняних підходів до оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності, показуючи, наскільки важливим є подолання радянського спадку у сфері

«секретного» втручання держави у приватне життя. Порівняльно-правовий аналіз, який автор застосовує системно, дозволяє співвіднести українські механізми контролю за негласними діями з європейськими стандартами та практикою ЄСПЛ, що надає дослідженню не лише теоретичну, а й міжнародно-правову легітимність. Метод системного аналізу забезпечує розкриття негласних заходів як елементів єдиної моделі забезпечення прав людини, де судовий контроль, пропорційність, необхідність і передбачуваність законодавства утворюють взаємопов'язану конструкцію. Завдяки такому методологічному підходу монографія

не лише описує існуючу практику, а й формує авторську доктрину правових гарантій у сфері національної безпеки.

Варто також наголосити, що монографія органічно продовжує та розвиває напрацювання української доктрини у сфері теорії доказів, доказування та негласних форм одержання інформації й використання їх результатів в кримінальному процесі – зокрема ті концептуальні підходи, які були сформовані в сучасній науковій школі кримінального процесу та криміналістики й обґрунтовані в працях рецензентів та низки інших провідних авторів¹. Слід зазначити, що М.М. Погорецькому вдалося не лише

¹ Гмирко В.П. Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристика, класифікація. Дніпропетровськ: Академія митної служби України. 2002. 63 с.; Погорецький М.А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі: монографія. Київ: РВВ НА СБУ, 2004. 336 с.; Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсис ЛТД, 2007. 576 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/POGORECKIY_2007.pdf; Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Київ. 2013. № 1. С. 270–277; Погорецький М.А., Сергєєва Д.Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 137–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_2_34; Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 1 (3). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmapp.pdf>; Погорецький М.А. Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук. – практ. журнал*. Київ: Міжвід. наук. – досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України. 2012. № 2 (28). С. 56–63; Погорецький М.А. Оперативно-розшукові заходи: проблеми правового регулювання. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. Київ, 2007. № 14. С. 135–145; Погорецький М.А., Старенький О.С. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів: окремі проблемні питання. *Право України*. 2018. № 8. С. 85–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2018_8_9; Погорецький М.А. Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за оперативно-розшуковою діяльністю. *Реформування органів прокуратури України: проблеми і перспективи*: матеріали. міжн. наук. – практ. конф., 2–3 жовт. 2006 р. Київ: Вид-во Ген. прокуратури України; Акад. прокуратури України, 2007. С. 124–127; Погорецький М.А. Оперативно-розшукова діяльність і кримінальний процес: проблеми взаємозв'язку: монографія: у 2 ч. Луганськ: Луганський держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2008. Ч. 1. 216 с; Погорецький М.А., І.В. Смирнова. Агентурна робота федеральних правоохоронних органів США у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів. *Юрид. радник*. 2007. № 5 (19). С. 101–105; Погорецький М.А. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у доказуванні. *Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики*: матеріали всеукраїнської науково-практичної (м. Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 року). Київ: Хлі-Тек Прес, 2013. С. 186–193; Погорецький М.А., Топорецька З.М. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності на початковому етапі досудового розслідування зайняття гральним бізнесом. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук. – практ. журнал*. Київ: Міжвід. наук. – досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України. 2013. № 3 (31). С. 215–225. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_20133_3\(spets\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_20133_3(spets)); Погорецький М.А. Сучасні концепції кримінального процесуального доказування. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доп. міжнар. наук. – практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М.В. Салтєвського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 309–312. URL: <https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/8507>; Погорецький М.А. Застосування новітніх технологій у розслідуванні та доказуванні воєнних злочинів (проблемні питання). *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3–4. С. 84–102. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.3-4/84-102>. URL: https://vkslaw.knu.ua/wp-content/uploads/2025/05/visnyk_krim_sud_3-4_23_v2_250425_avt2-84-102.pdf; Погорецький М.А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275>; URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-napnu-3-2025-r/verkhovenstvo-prava-u-kriminalnomu-protseualnomu-dokazuvanni-metodologiya-ta-praktika>

переосмислити і поглибити зазначені положення, але й методологічно інтегрувати їх у власну багатовимірну концепцію гарантій прав людини в умовах запобігання та негласних розслідувань злочинів проти основ національної безпеки. У його дослідженні доктринальні ідеї щодо природи доказів, процесуальних меж державного втручання, допустимості результатів негласних дій та ролі судового контролю отримали системний розвиток, що засвідчує спадкоємність наукової традиції та водночас демонструє авторську інноваційність у їх застосуванні до сучасного безпекового контексту.

Особливість праці полягає у поєднанні академічної глибини з практичною спрямованістю. Автор не обмежується загальними теоретичними положеннями – він пропонує реалістичні, нормативно оформлювані шляхи вдосконалення українського законодавства, що стосуються як процесуальних норм, так і організаційних механізмів контролю за діяльністю спецслужб.

Таким чином, монографія М.М. Погорецького є надзвичайно актуальним, концептуально цілісним і практично значущим дослідженням, що заповнює істотну прогалину у вітчизняній правовій доктрині. Вона формує підґрунтя для нового розуміння принципу верховенства права у сфері національної безпеки, показуючи, що забезпечення безпеки держави не може бути ефективним без дотримання прав і свобод людини.

Вона має чітку, продуману структуру, яка відображає системний і логічно послідовний підхід до розкриття теми. Робота складається з двох частин, п'яти розділів і дев'ятнадцяти підрозділів, що у сукупності формують завершену теоретико-практичну концепцію гарантій прав людини у сфері національної безпеки.

Перша частина присвячена загальнотеоретичним та нормативним аспектам проблеми. У ній досліджуються права людини як основоположна цінність демократичної держави, аналізується система злочинів проти основ національної безпеки та наводиться огляд міжнародно-правових стандартів у цій галузі. Автор послідовно розглядає положення міжнародних актів – Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також відповідну практику Європейського суду з прав людини.

Вже у першому розділі автор наголошує: *«Забезпечення прав і свобод людини становить фундамент сучасної демократичної держави й визначає межі реалізації повноважень її органів, у тому числі у сфері національної безпеки»*. Це положення є концептуальним для всієї праці, оскільки воно визначає взаємозалежність прав людини і національної безпеки як взаємопідсилюючих, а не конфліктних категорій.

У підрозділі 1.4.1, присвяченому гарантіям прав людини у Конституції

zastosuvannya; Погорецький М.А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. ч. 3. С. 269–279. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.40>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/42-2.pdf>; Погорецький М.А. Новели Кримінального процесуального кодексу України в період воєнного стану: проблемні питання. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 248–262. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.35>; URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/3_2025/part_2/37.pdf; Погорецький М.А. Використання цифрових технологій у доказуванні та розслідуванні воєнних злочинів: виклики та перспективи. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук. – практ. круглого столу. (Київ, 21 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 431–437; Шумило М.Є., Погорецький М.А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах: теоретичний та практичний аспекти. *Вісник Луганського ін-ту внутр. справ*. Луганськ: РВВ ЛІВС, 2001. Вип. 3. С. 199–209; Шумило М.Є., Погорецький М.А. Докази і доказування. Кримінально-процесуальний кодекс України. *Науково-практичний коментар*: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажиський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. С. 247–308; Шумило М.Є. Поняття доказів у кримінальному процесі: прологомени до розуміння «невловного» феномену доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. Київ. 2015. № 3. С. 95–104 та ін.

України, автор зазначає: *«Конституційні гарантії прав людини мають не декларативний, а безпосередньо дієвий характер, оскільки поширюються навіть на ситуації воєнного чи надзвичайного стану. Вони не можуть бути обмежені довільно, навіть із міркувань національної безпеки»*. Це положення надзвичайно важливе в контексті сучасних викликів, коли держава змушена діяти в умовах надзвичайних ситуацій, але водночас повинна залишатися правовою.

Автор переконливо показує, що навіть у період загрози існуванню держави зберігається необхідність дотримання основоположних прав і свобод – таких як право на життя, свобода від катувань, право на справедливий суд. При цьому він підкреслює, що будь-які обмеження прав у надзвичайних обставинах мають бути пропорційними, правомірними й необхідними в демократичному суспільстві.

Другий розділ першої частини містить детальний аналіз злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України. Автор досліджує такі склади, як державна зрада, посягання на територіальну цілісність, шпигунство, диверсія, колабораційна діяльність тощо. Він звертає увагу на складність кваліфікації таких злочинів у практичній діяльності правоохоронних органів, особливо в умовах воєнного стану.

Погорецький М. М. детально аналізує ознаки суб'єктивної сторони цих злочинів, підкреслюючи, що «державна зрада вимагає не лише формальної належності до громадянства, а й доведення умислу, спрямованого на заподіяння шкоди державній безпеці». У цьому контексті автор слушно зауважує, що правова оцінка подібних діянь має ґрунтуватися на принципі особистої відповідальності кожної людини, тобто покарання може наставати лише за конкретні дії та доведену вину конкретної особи. Погорецький підкреслює, що неприпустимо притягувати людину до відповідальності лише

через її належність до певної групи, організації чи кола осіб – адже це означало б колективне покладання провини, несумісне з принципами справедливості, верховенства права та презумпції невинуватості.

Друга частина монографії присвячена питанням негласних розслідувань – одному з найскладніших і водночас найменш досліджених інститутів сучасного кримінального процесу. У цій частині автор вводить і розкриває поняття правового порядку здійснення негласних заходів, яке він визначає як комплекс правових норм, що встановлюють підстави, межі та гарантії їх законності. Такий підхід дозволяє розглядати негласні дії не лише як технічний інструмент отримання інформації, а як елемент правового механізму, що має функціонувати в умовах чіткої регламентації, передбачуваності та судового контролю.

У цьому контексті розглядаються негласні слідчі (розшукові) дії (НС(Р)Д) – прослуховування телефонних розмов, спостереження, контроль за кореспонденцією, аудіо- та відеоконтроль приміщень, установлення місцезнаходження осіб і транспортних засобів тощо. Автор пропонує їх класифікацію за ступенем втручання у приватне життя – від мінімального (спостереження у публічних місцях) до глибокого (перехоплення приватних комунікацій).

У розділі 4 автор детально розглядає проблему допустимості доказів, отриманих у результаті негласних заходів. Він зазначає: *«Процесуальна легітимність доказу визначається не лише його формальним отриманням у межах закону, але й дотриманням принципу пропорційності. Порушення цього принципу, навіть при формальній законності дії, робить доказ недопустимим»*.

Цей підхід узгоджується з практикою ЄСПЛ, який неодноразово підкреслював, що втручання у приватне життя має бути не лише санкціонованим законом, а й «необхідним у демократичному суспільстві». Автор аналізує низку рішень

ЄСПЛ – зокрема «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (2008), «Узун проти Німеччини» (2010) та «Берлізев проти України» (2020) – щоб показати, як міжнародна судова практика формує межі допустимого контролю держави.

Велика увага у другій частині приділена механізмам контролю за діяльністю спецслужб. Автор пропонує модель парламентського та судового нагляду, яка передбачає створення спеціалізованого комітету Верховної Ради з повноваженнями здійснювати моніторинг дотримання прав людини у сфері національної безпеки. Крім того, він розробляє концепцію незалежного судового контролю за санкціонуванням і продовженням негласних заходів.

У розділі 5 наголошується, що «контроль не має перетворюватися на формальність – його сутність полягає у забезпеченні рівноваги між інтересами безпеки та свободами особи». Це положення набуває особливого значення у зв'язку з актуальними викликами, пов'язаними із зловживаннями під час проведення негласних заходів, і потребою посилення прозорості діяльності правоохоронних органів.

Методологічна основа монографії М.М. Погорецького є однією з найсильніших аспектів його наукової роботи. Автор не лише декларує використання класичних наукових методів, але й демонструє, як вони реально застосовуються у правозастосовній сфері. Саме тому дослідження не має суто теоретичного характеру – воно тісно пов'язане з практикою, що підвищує його достовірність і цінність.

Погорецький послідовно використовує діалектичний метод, який дозволяє розглядати гарантії прав людини у динаміці, у взаємозв'язку з розвитком державності та правової системи. Він показує, як у різні історичні періоди змінювалося співвідношення між правами людини та інтересами безпеки держави – від домінування репресивних моделей у радянський період до становлення

демократичної доктрини після прийняття Конституції України 1996 року.

Застосування історико-правового методу дає змогу простежити еволюцію правового регулювання оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності. Автор звертає увагу, що, незважаючи на багаторічну практику використання негласних заходів, їхній правовий статус залишався довгий час неврегульованим або суперечливим.

Важливе місце в роботі посідає порівняльно-правовий метод. М.М. Погорецький зіставляє українське законодавство і правозастосовну практику з нормативними підходами та судовими стандартами держав Європейського Союзу, зокрема Німеччини, Польщі, Франції, а також із практикою Європейського суду з прав людини. На основі цього порівняння автор виявляє спільні тенденції у розумінні меж допустимого втручання держави у приватне життя, підкреслюючи ключову роль ефективного судового контролю, пропорційності та передбачуваності законодавства. Погорецький робить висновок, що українська правова система повинна гармонізуватися з європейськими стандартами, інтегруючи ці принципи у власний механізм забезпечення прав людини під час здійснення негласних заходів.

Метод системного аналізу є ключовим для побудови всієї структури дослідження. Саме він дозволив автору розглядати негласні заходи не як ізольовані елементи, а як частину загальної системи забезпечення прав людини у сфері кримінального процесу. Автор показує, що ефективність гарантій можлива лише тоді, коли вони діють у взаємозв'язку: «право на приватність» – із судовим контролем; «право на захист» – із допустимістю доказів; «право на справедливий суд» – із прозорістю процедур санкціонування.

Окрему роль відіграє герменевтичний метод, за допомогою якого автор інтерпретує норми міжнародного права у контексті української правової систе-

ми. Він показує, що стаття 8 Європейської конвенції про захист прав людини має пряму дію і повинна застосовуватися національними судами при оцінці законності негласних дій. У цьому контексті автор посилається на рішення Конституційного Суду України, який неодноразово наголошував, що міжнародні стандарти мають пріоритет над національними нормами, якщо ті звужують зміст прав людини.

Використання методу юридичного моделювання дозволило Погорецькому не лише створювати власні теоретичні конструкції, а й обґрунтувати наукову концепцію правового порядку здійснення негласних заходів в оперативно-розшуковій, контррозвідувальній діяльності та кримінальному провадженні. Автор розглядає цю концепцію як систему матеріальних, процедурних і процесуальних правил, що визначають умови, межі та порядок застосування негласних методів у зазначених сферах правоохоронної діяльності. Вона спрямована на забезпечення балансу між потребами держави у сфері безпеки та дотриманням прав людини й ґрунтується на принципах законності, пропорційності, судового контролю та перевірюваності доказів. Кожен із цих принципів у монографії має не лише теоретичне, а й практичне наповнення, ілюстроване конкретними прикладами з діяльності правоохоронних органів та судової практики.

У роботі відчувається також емпіричний підхід – М.М. Погорецький активно використовує матеріали судової практики, зокрема рішення Верховного Суду України та апеляційних судів. Він аналізує кілька типових випадків, коли суди визнавали недопустимими докази, отримані внаслідок порушення процедури санкціонування негласних дій. Наприклад, у підрозділі 4.3. автор наводить ситуацію, коли прослуховування телефонних розмов було санкціоноване з порушенням територіальної підсудності судді. Автор коментує: *«Навіть формальне порушення порядку санкціо-*

нування є підставою для визнання доказу недопустимим, адже це порушує саму природу судового контролю як гарантії прав людини».

Наукова новизна монографії проявляється не лише у формулюванні нових понять, а й у розробленні цілісної системної доктрини, яка суттєво розширює межі традиційного розуміння гарантій прав людини у сфері національної безпеки. Автор уперше на концептуальному рівні обґрунтовує інтегроване бачення «негласного розслідування» як комплексної правової конструкції, що поєднує оперативно-розшукові, контррозвідувальні та негласні слідчі (розшукові) дії, розглядаючи їх не ізольовано, а як елементи єдиного правового режиму, спрямованого на захист основ національної безпеки за умови збереження пріоритету прав людини. У монографії сформульовано й розвинено авторську концепцію «негласного правового режиму», під яким розуміється сукупність матеріальних і процесуальних норм, що встановлюють підстави, межі, процедури, форми контролю та механізми відповідальності за порушення прав людини під час застосування негласних заходів. Новаторським є також запропонований підхід до класифікації негласних слідчих (розшукових) дій за критерієм інтенсивності втручання у приватне життя особи: від відносно «м'яких» форм спостереження у публічному просторі до максимально інвазивних методів перехоплення комунікацій, доступу до інформаційних систем і контролю цифрових слідів. Така класифікація дає можливість по-новому розв'язувати питання пропорційності втручання та кореспондує із європейськими стандартами у сфері захисту приватності. Важливим досягненням є розроблення моделі багаторівневого контролю за негласними заходами, яка включає внутрішньовідомчий, прокурорський, судовий та парламентський рівні, а також елементи зовнішнього громадського моніторингу. Автор переконливо обґрунтовує, що ефективність гарантій прав

людини можлива лише за умови взаємодоповнюваності цих рівнів контролю, коли кожен із них має не формальний, а реальний зміст. Окремої уваги заслуговує концепція процесуалізації матеріалів оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності, у межах якої запропоновано чіткий ланцюг перетворення оперативної інформації на допустимий доказ у кримінальному провадженні. У сукупності ці положення свідчать, що монографія не обмежується частковими новачками, а формує завершену авторську доктрину негласних розслідувань і гарантій прав людини, придатну як для подальшої наукової розробки, так і для безпосереднього нормативного та практичного втілення.

Монографія М.М. Погорецького вирізняється надзвичайно високим рівнем наукової новизни, що підтверджується як концептуальними висновками, так і створенням авторських моделей правового регулювання. Праця не є компілятивною – навпаки, вона формує нові теоретичні рамки, у межах яких по-новому осмислюється співвідношення державної безпеки та прав людини.

Одним із ключових досягнень М.М. Погорецького є формування визначення «негласного розслідування» як інтегрованої правової категорії, що охоплює оперативно-розшукові, контррозвідувальні заходи та негласні слідчі (розшукові) дії. Вони мають винятковий характер і застосовуються лише тоді, коли досягнення мети неможливе відкритими засобами. Такі дії здійснюються на підставі закону, з попереднім судовим дозволом і наступним контролем, ґрунтуючись на принципах законності, пропорційності, необхідності, субсидіарності та поваги до прав людини.

Окремої уваги заслуговує ідея процесуалізації матеріалів оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності. Автор обґрунтовує, що такі матеріали можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні лише за умови дотримання певного

процесуального ланцюга – від збору інформації до її легалізації через суд. Він підкреслює: *«Забезпечення прав людини у сфері негласних розслідувань неможливе без створення чіткого процесуального ланцюга – від збору інформації до її використання у кримінальному процесі. Відсутність такого ланцюга зумовлює латентність і зловживання»*. Це положення є одним із найсильніших моментів роботи, адже воно пропонує практичний механізм зменшення ризику використання недопустимих доказів і водночас підвищення ефективності досудового розслідування.

Наукова новизна монографії полягає не лише у створенні нових теоретичних понять, а й у розробленні практичних інструментів, здатних змінити підходи до забезпечення прав людини в умовах проведення негласних розслідувань. М.М. Погорецький сформував оригінальну наукову концепцію, яка інтегрує засадничі положення конституційного права, кримінального процесу та міжнародно-правових стандартів захисту прав людини, утворюючи цілісну доктрину сучасного правозастосування у сфері національної безпеки. Такий синтез забезпечує міждисциплінарний характер дослідження та дозволяє поєднати теоретичні основи прав людини з практичними механізмами їх реалізації у діяльності правоохоронних і спеціальних органів.

У науковій площині монографія органічно вписується у розвиток сучасної української доктрини кримінального процесу та права національної безпеки, водночас істотно розширюючи її межі. Вона логічно продовжує напрацювання вітчизняних учених, присвячені проблемам оперативно-розшукової діяльності, контррозвідувальних заходів, захисту прав людини в умовах посилення безпекових загроз, проте виходить за рамки традиційного «галузевого» підходу. Якщо попередні дослідження переважно зосереджувалися або на кримінально-процесуальних аспек-

тах допустимості доказів, або на організаційно-правових питаннях функціонування спецслужб, або на загальних засадах прав людини, то у рецензованій праці вперше здійснено комплексну інтеграцію цих трьох вимірів. Автор пропонує цілісну концепцію, у межах якої гарантії прав людини розглядаються не як зовнішнє обмеження діяльності органів безпеки, а як внутрішній, системоутворювальний чинник побудови правового режиму негласних розслідувань. Це принципово відрізняє монографію від більшості робіт, що лише частково торкалися правозахисного компонента в контексті оперативно-розшукових чи контррозвідувальних заходів.

З огляду на це, праця формує важливий доктринальний орієнтир для подальших наукових досліджень. Вона задає новий рівень вимог до аналізу інститутів кримінального процесу та діяльності спецслужб, демонструючи, що будь-які зміни законодавства в цій сфері мають оцінюватися крізь призму реального, а не декларативного забезпечення прав людини. Монографія, таким чином, може розглядатися як один із концептуальних «точок відліку» для формування сучасної української школи досліджень у сфері негласних розслідувань, де права людини, національна безпека та ефективність кримінальної юстиції перебувають у стані не конфлікту, а збалансованої взаємодії.

Варто підкреслити, що автор не обмежується формулюванням концепцій – він подає детальні пропозиції до законодавства, включаючи можливі зміни до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, законів «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність» та низки відомчих правових актів Служби безпеки України.

Погорецький детально пропонує доповнення до чинного КПК України, які передбачають більш чітке визначення умов і меж проведення негласних слідчих дій, а також посилення ролі судового

контролю на всіх етапах. Зокрема, автор зазначає: *«Недостатня визначеність норм КПК щодо тривалості та підстав для проведення негласних дій створює ризики свавільного втручання у приватне життя громадян, що суперечить принципу правової визначеності»*.

Крім того, монографія має значний потенціал для правоохоронних органів. Запропонована автором модель «негласного правового режиму» створює основу для внутрішньої стандартизації роботи оперативних і контррозвідувальних підрозділів. Погорецький наголошує, що правоохоронна система повинна діяти не лише ефективно, але й законно: *«Результативність діяльності спецслужб не може оцінюватися лише кількісними показниками. Її головним критерієм має стати дотримання прав і свобод людини у кожному конкретному випадку»*.

У цьому контексті варто підкреслити, що робота Погорецького М.М. має і реформаторський потенціал. Його пропозиції можуть бути враховані під час підготовки проектів законів, що стосуються реформи сектору безпеки, зокрема в частині посилення парламентського контролю, регламентації контррозвідувальної діяльності, процедур санкціонування негласних дій та захисту персональних даних.

Таким чином, монографія має значення не лише як наукове дослідження, а й як практичний орієнтир для державних інституцій. Її положення можуть бути безпосередньо впроваджені у практику діяльності Служби безпеки України, Національної поліції, прокуратури та судів. Більше того, робота сприяє підвищенню рівня правової культури правоохоронців і формує нову філософію державної діяльності, засновану на пріоритеті прав людини навіть у сфері безпеки.

Доцільно підкреслити, що результати проведеного дослідження дають можливість сформувати комплекс практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення якості правового регулювання та правозастосування у сфері негласних

розслідувань злочинів проти основ національної безпеки України. З позиції законодавця першочерговим видається нормативне унормування процедур ініціювання, санкціонування, фіксації та легалізації результатів НСРД, зокрема шляхом деталізації змісту клопотань, обов'язковості мотивованої оцінки пропорційності та впровадження механізму постфактум-інформування особи про втручання. Водночас потребують законодавчого закріплення стандартизовані процедури взаємодії між кримінальним провадженням, ОРД і КРД, що забезпечить правову визначеність та унеможливить використання негласних методів поза процесуальними рамками.

Для Служби безпеки України та інших спеціальних органів актуальним є удосконалення відомих процедур внутрішнього контролю, включно із запровадженням повної фіксації кожного етапу проведення негласних заходів, удосконаленням системи допуску до інформації, стандартизацією управлінських рішень щодо застосування методів втручання. Доцільним є створення в структурі СБУ постійно діючого аналітично-контрольного підрозділу, відповідального за оцінку пропорційності втручання та дотримання прав людини.

Органам досудового розслідування рекомендовано адаптувати внутрішні методики планування та реалізації НСРД до європейських практик risk-based decision-making, забезпечивши мінімізацію втручання у приватне життя та сувору відповідність сформульованій оперативній меті. Практичної актуальності набуває також упровадження типових алгоритмів документування, що уніфікують структуру рапортів, протоколів і матеріалів легалізації.

Для судової влади слушним є розроблення методичних рекомендацій із оцінки пропорційності втручання в контексті статей 6 і 8 ЄКПЛ, а також механізмів контролю за тривалістю, інтенсивністю та результативністю НСРД. Важливим є створення спеціалізованої

суддівської підготовки для роботи з матеріалами, що містять відомості з обмеженим доступом, та формування внутрішньої практики мотивованого аналізу кожного клопотання.

Адвокатурі доцільно розвивати спеціалізацію із прав людини у сфері негласних втручань, включно з умінням працювати з розсекреченими матеріалами, виявляти дефекти санкціонування та легалізації, ініціювати судові перевірки пропорційності та законності. Запровадження системи підвищення кваліфікації адвокатів у справах щодо злочинів проти основ національної безпеки дозволить забезпечити реальну рівність сторін та ефективність змагальності.

Комплекс таких рекомендацій демонструє прикладну спрямованість монографії та підтверджує її реформаторський потенціал у сфері розвитку національної безпеки, кримінального процесу та гарантій прав людини.

Монографія Миколи Погорецького безперечно належить до фундаментальних праць у сучасній українській правовій науці. Водночас, як і будь-яке масштабне дослідження, вона відкриває нові питання для подальшої наукової дискусії. Власне, сила праці полягає не лише у наданих відповідях, а й у постановці проблем, які спонукають інші наукові школи до розвитку.

Одним із дискусійних моментів є запропонована автором модель парламентського контролю за діяльністю спецслужб. Хоча автор і переконливо обґрунтовує її необхідність та наводить приклади європейських країн, реалізація цієї моделі в Україні потребуватиме додаткового нормативного врегулювання. Зокрема, залишається відкритим питання співвідношення повноважень парламентського контролю з конституційними гарантіями незалежності судової влади та органів досудового розслідування. Така дискусія є цілком природною й лише підкреслює актуальність теми.

Певних уточнень потребує також механізм «процесуалізації матеріалів кон-

тррозвідувальної діяльності». Ідея створення чіткого процесуального ланцюга є надзвичайно важливою, проте на практиці її реалізація стикається з проблемою збереження конфіденційності джерел інформації. Автор визнає це, але у рецензованій роботі варто було б приділити більше уваги балансу між вимогами доказовості й захистом оперативної таємниці.

У роботі дещо стисло подано питання використання результатів технічного спостереження, зокрема даних, отриманих за допомогою новітніх технологій – програмного відстеження, цифрових платформ, штучного інтелекту. Враховуючи швидкий розвиток кіберпростору, було б корисно розширити аналіз із посиланням на принципи кіберетики та міжнародні стандарти у сфері цифрової приватності, зокрема на норми Загального регламенту ЄС про захист даних (GDPR).

Дискусійним також залишається питання про межі допустимості втручання держави у приватне життя, особливо в умовах воєнного стану. М.М. Погорєцький аргументує, що гарантії прав людини не можуть бути скасовані навіть у кризових обставинах, однак подальша наукова розробка могла б передбачати диференційований підхід залежно від виду загрози. Наприклад, у разі збройного конфлікту можливі тимчасові обмеження окремих прав (згідно зі ст. 15 Європейської конвенції), але за умови суворого контролю.

Крім того, з точки зору методології, можна було б ширше застосувати соціологічні та емпіричні методи, наприклад, опитування суддів, прокурорів і працівників спецслужб щодо практичних труднощів реалізації прав людини в умовах негласних розслідувань. Це додало б дослідженню додаткової глибини та емпіричного виміру.

Водночас зазначені зауваження не зменшують наукової цінності праці, а навпаки – підкреслюють її масштаб і потенціал для подальших досліджень. Монографія створює підґрунтя для но-

вих дискусій, які можуть розвивати вітчизняну доктрину кримінального процесу в контексті європейської інтеграції.

Загалом, робота Погорєцького поєднує у собі риси академічної зрілості та концептуальної сміливості. Вона не лише систематизує вже відомі положення, але й створює нову дослідницьку парадигму – парадигму «прав людини в умовах безпеки», яка актуалізує гуманістичний підхід до правозастосування навіть у найскладніших сферах державної діяльності. Монографія М.М. Погорєцького має очевидний прикладний потенціал, і її результати можуть бути впроваджені в кількох ключових напрямках – законодавчому, інституційному, освітньому та науковому.

Монографія М.М. Погорєцького *«Гарантії прав людини при запобіганні вчиненню та негласних розслідуваннях злочинів проти основ національної безпеки України: теорія і практика»* є однією з найвагоміших праць сучасної української юридичної науки. Вона відзначається високим рівнем теоретичного узагальнення, аргументованістю, міждисциплінарністю та практичною спрямованістю. Автор створив цілісну, глибоко продуману концепцію, яка поєднує доктрину прав людини, кримінальний процес, оперативно-розшукову діяльність, контррозвідку та національну безпеку. Його підхід базується на принципах верховенства права, гуманізму, правової визначеності, пропорційності та ефективного судового контролю.

Однією з головних заслуг автора є демонстрація того, що права людини і національна безпека не є протилежними цінностями, а взаємодоповнюють одна одну. Як слушно зазначає Микола Погорєцький: *«Держава, яка забезпечує права своїх громадян навіть в умовах воєнної загрози, не втрачає силу – вона здобуває легітимність і довіру»*. Ця думка є методологічним і філософським стрижнем усієї праці.

Монографія вирізняється логічною структурою, послідовністю викладу,

багатством використаних джерел. Автор активно спирається на міжнародні стандарти, зокрема практику Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України, аналітичні матеріали Ради Європи та ООН. Такий комплексний підхід забезпечує наукову глибину й міжнародний вимір дослідження.

З урахуванням змісту, наукової новизни, аргументованості та прикладного значення, праця М.М. Погорецького заслуговує на найвищу оцінку. Вона може бути рекомендована до використання в освітньому процесі, науковій діяльності, у практиці судових і правоохоронних органів, а також під час підготовки законодавчих ініціатив у сфері національної безпеки, кримінального права та процесу.

І насамкінець слід підкреслити ще одну надзвичайно важливу обставину. З огляду на специфіку тематики, що безпосередньо стосується обмеження прав людини у сфері державної безпеки та передбачає використання особливих, високочутливих форм і методів оперативно-розшукової та контррозвідальної діяльності, робота об'єктивно має обмежений характер і віднесена до категорії «для службового користування». Така класифікація є цілком зрозумілою, виправданою та обумовленою вимогами режиму державної таємниці, необхідністю захисту методів і форм діяльності спеціальних органів, а також безпековими обмеженнями, що діють у воєнний період.

Разом із тим, на наш погляд, значна частина розроблених автором наукових положень, висновків і практичних рекомендацій має універсальне теоретико-методологічне значення та може бути адаптована для оприлюднення у відкритому форматі.

Їх публічне представлення в окремій відкритій монографії дало б змогу суттєво збагатити національну доктрину прав людини в умовах негласних форм державного втручання, сприяло б подальшому розвитку вітчизняної науки кримінального процесу, криміналістики й безпекових студій, а також забезпечило б необхідну дискусійну платформу для наукової спільноти. Очевидним є й те, що така праця стане очікуваною подією в академічному середовищі, адже створена автором концепція має значний потенціал впливу на формування сучасної парадигми захисту прав людини у секторі національної безпеки.

Узагальнюючи, варто підкреслити, що монографія М.М. Погорецького є однією з небагатьох праць сучасної української юридичної науки, які не лише переосмислюють фундаментальні категорії прав людини в умовах війни, але й пропонують цілісну доктрину їх реалізації в нових безпекових реаліях. Дослідження демонструє, що гарантії прав і свобод не зникають у надзвичайних обставинах – навпаки, саме вони визначають межі легітимності державної сили, забезпечують сталість правопорядку й формують основу довіри суспільства до інститутів безпеки. Монографія задає високий науковий стандарт аналізу прав людини в умовах воєнного стану, інтегруючи кримінальний процес, оперативно-розшукову й контррозвідальну діяльність у єдину систему правових заповідників. Вона закладає доктринальний фундамент для подальшої трансформації сектору безпеки України на засадах верховенства права та відповідає стратегічним потребам держави, яка водночас веде оборонну війну і зберігає вірність цінностям демократії та гуманізму.